

Іван Котляревський – основоположник сучасної української літературної мови

Вінницький національний технічний університет

Анотація: У статті представлено загальні відомості про геніального письменника – Котляревського Івана Петровича. Акцентовано увагу на зв'язку української літературної мови з творчістю Котляревського. Охарактеризовано основні питання та проблеми порушені у поемі «Енеїда».

Ключові слова: геній, творчість, нова українська літературна мова, культура, патріотизм.

Abstract: In the article presents general information about the great writer - Ivan Kotliarevsky. Was focused the attention on the connection Ukrainian literature language and works by I.Kotliarevsky. Also, was described the main problems and issues raised in the poem «Eneida».

Key words: genius, creativity, new Ukrainian literary language, culture, patriotism.

Творчість І.Котляревського ознаменувала собою початок нової ери української літератури. Із порівняно невеликого за обсягом творчого доробку письменника починається потужний рух національного відродження. Поема «Енеїда», над якою І.Котляревський працював майже три десятиліття, стала епохальним за своєю громадською і художньою значущістю явищем у духовному житті українського народу, визначила змістовий напрям і форму нашому письменництву. Творчість І.Котляревського була направлена на відтворення й інтерпретацію буденного світу українця, він прагнув оживити мовну платформу - заговорити до народу його мовою й дати можливість тим, хто заперечував сам народ, його мову, культуру, зрозуміти, що кожна нація має перспективу й майбутнє.

Іван Котляревський народився 9 вересня 1769 року в Полтаві, в родині дрібного чиновника. З 1780 року маленький Іванко почав навчатися в Полтавській духовній семінарії. Особливо старанно й наполегливо осягав хлопець гуманітарні дисципліни: політику, риторику, філософію, латинську, грецьку, французьку, німецьку мови. Під час вчителювання у поміщицьких родинах, з 1794 р., розпочинається творча робота письменника над славнозвісною «Енеїдою». Протягом 1794—1796 рр. І.Котляревський працює над першими трьома частинами поеми. Спочатку І.Котляревський не мав наміру публікувати поему і вона поширювалася серед читачів у рукописних копіях. Після 12-ти річної військової служби у 1808 році в чині капітана І.Котляревський виходить у відставку і пробує влаштуватися на цивільну службу в північній столиці. У 1809 році з'являється друком його знаменита поема у чотирьох частинах «Вергилиева Енеїда, на малоросійський язык переложенная И.Котляревским». На титулі містилося авторське зауваження: «Вновь исправленная и дополненная противу прежних изданий» [5, с. 196-198].

З 1810 року і до кінця свого життя Іван Петрович Котляревський живе в Полтаві, працюючи наглядачем Будинку для виховання дітей бідних дворян. Увесь цей час письменник не пориває з творчою діяльністю, захоплюється театральною справою. З метою збагачення репертуару він створює драму «Наталка Полтавка» і водевіль «Москаль-чарівник», які з успіхом було поставлено у 1819 році. Так, на полтавській сцені, з початків нової української драматургії зароджувався національний професійний театр. У 1821 році поет закінчує писати поему, останню частину «Енеїди», але побачити повне видання йому не судилося. Воно з'явилося на світ у 1842 році, уже після смерті автора.

У своїй діяльності І.Котляревський майже не виявляє прагнення виходити за межі національного культурного простору. Він зосереджується в умовному колі українського буття, ніби провокуючи свого читача до занурення у привабливий світ простих і людських стосунків. Ця тенденція сприяла актуалізації української народної тематики та підтримувала подальше використання народної мови в літературній сфері. Вихід у 1798 р. в Петербурзі «Енеїди» І. Котляревського передумовив появу не лише нової української літератури та національної ідентичності, а й нової української літературної мови. Очевидно, що за певних умов ця мова могла би розвинути у самодостатнє явище, аналогічне російській мові. Але політика московських царів, а згодом і петербурзьких імператорів, була спрямована на створення єдиного загальноімперського культурного простору, де функціонувала би

лише російська літературна мова. Тому офіційна влада у XVII-XVIII ст. винищувала саме літературну «просту» мову. Мовну свідомість Котляревського можна розглядати як досить характерну для представника освіченої верстви Лівобережної України кінця XVIII — початку XIX ст.

Мова у творах Котляревського поділяється на так звані мовні ієрархії. Вищий щабель займає «славеноросійська» - пов'язаний з сакральними мотивами варіант російської, середній - стилістично нейтральний варіант російської, а нижчий - українська мова, що спирається на місцевий діалект. Саме Котляревський створив нову українську національну ідентичність за структурною моделлю «доповнення» імперської ідентичності. Національно-політична свідомість утверджувалася як варіант місцевого чи регіонального патріотизму, що додавалася до загальнодержавного патріотизму. Звідси й парадигма національної літературної мови як додатку до «великої», загальноімперської літературної мови. Після Котляревського необхідні були титанічні зусилля Тараса Шевченка, який витворив принципово нову національну ідентичність за моделлю «протиставлення» імперській, де національно-політичне самоусвідомлення вже розглядалося за контрастом до загальноімперського дискурсу, а українська культура, література й мова - як самодостатні та потенційно незалежні від нього.

Бурлескно-травестійну поему "Енеїда" можна вважати твором усього життя автора, оскільки писав її близько 30 років. Вчені дискутують щодо року початку написання "Енеїди". Існує два найбільш розповсюджених варіанти: 1794р. та ще до 1791р. З'ясування року, має принциповий характер, оскільки йдеться про питання його першоджерела. Дослідники минулого століття М. Марковський, В. Шевчук та В. Неборак доводять, що "Енеїда" І. Котляревського безпосередньо пов'язана з "Енеїдою" Публія Вергілія Марона. І. Стешенко, М. Зеров та інші обґрунтували, що українська поема опосередкована російською "Вергилиевой "Энеидой" перші дві частини котрої побачили світ саме 1791 р. Тож це питання й досі залишається відкритим.

"Енеїда" викликала різні, переважно позитивні оцінки, хоча сприйняття її навіть одним реципієнтом могло коливатися від захоплення до осуду і навпаки. В основу твору І. Котляревський поклав сюжет "Енеїди" римського поета Вергілія. Таким чином, героїчна поема прославляла троянців та їхніх нащадків римлян. Вона входила в класичну освіту і була вкрай популярна в усі літературні епохи. На час написання перших трьох частин "Енеїди" І. Котляревського твір Вергілія був уже спопуляризований у Європі, зокрема в Україні, що дає підстави розцінювати поему українського автора як данину літературній моді. Проте "пародійний текст, який виник як відгук на вже існуючі пародії, неспроможний лягти в основу національної літературної традиції" [12, 8]. Названі західноєвропейські травестії залишилися творами-"одноденками", а "Енеїда" І. Котляревського як оригінальна і самобутня поема набула епохального загальнонаціонального значення.

Чітко визначити приналежність "Енеїди" до певного напрямку досить складно. Складність полягає в тому, що І. Котляревського потрібно вважати не тільки "батьком", першим письменником нової української літератури, а й останнім поетом давньої літератури. Відповідно "Енеїда" завершила в собі літературу давню й народила нову, отже, стала ніби своєрідним птахом Феніксом нашої літератури в час його згоряння і воскресіння, що, за легендою, відбувалося в одному гніздов'ї і водночас". Таким чином, "Енеїда" І. Котляревського — перший твір нової української літератури, яким завершився процес секуляризації української культури, утвердилася народна мова як літературна та відбувся перехід від силабічної до силабо-тонічної системи віршування.

Отже, життя і творчість І.Котляревського припали на час, коли, здавалося, самі підмурки національної ідеї відбували одне з найсерйозніших випробувань на право свого існування взагалі. Невблаганна самодержавницька дійсність розбивала на друзки сподівання українського народу. Могутній і тотальний імперський тиск мав остаточно привести до знищення навіть можливих проявів національного духу. І.Франко, оцінюючи безприкладний літературний подвиг І.Котляревського, порівнював творчість письменника з пробудженням високогірного орла, який, злетівши з вершини, відвалив снігову брилу, що, покотившись кам'яним схилом, викликала могутню лавину, яка залунала «дужче грому». Не буде перебільшенням твердження, що незмірна лавина продовжує обростати новими активними масами і в день сьогоднішній. І в цьому велич І.Котляревського й історична заслуга.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко М. Іван Котляревський на тлі української культури 18 ст. //Київська старовина. - 1998. - № 5. - С. 60-67.
2. Караванський І. Іван Котляревський //Українська мова та література. - 1999. - 13 квітня. - С. 7
3. Кочерган М.П. І.Котляревський як лексикограф //Мовознавство. - 1998. - № 1. - С. 40-443
4. Ленда, Р. Іван Котляревський і доба національного відродження //Українська мова та література. - 2008. - № 37. - С. 8-9.
5. Мартич Т. Поема І.Котляревського "Енеїда": Тести для перевірки змісту //Дивослово. - 2002. - № 10. - С. 48-49
6. Марценко Г. "Енеїда" Івана Котляревського, тема і значення поеми //Дивослово. - 2005. - № 3. - С. 10-12

Яцько Аліна Анатоліївна - студент групи ЗКН - 16б, факультет інформаційних технологій та комп'ютерної інженерії, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: alinka.yatsko@mail.ru
Науковий керівник: **Азарова Лариса Євстахіївна** - д-р філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: kmz2427@ukr.net.

Yatsko Alina Anatolivna - Department of Information Technologies and Computer Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: alinka.yatsko@mail.ru.
Supervisor: **Azarova Larisa Y.** - Dr. of Philology, Professor, Head of Linguistics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: kmz2427@ukr.net..